

Hoe ziet mijn wijk er in 2040 uit?

**Lessenserie over leefbaarheid in relatie tot
demografische veranderingen in de eigen leefomgeving**

voor klas 3 VMBO

**Gemaakt door:
Eline Verhagen-van Driel S1021617
Willemijn Dubbeldam-Brouwer S1003054**

Inhoud

1. Verantwoording lessenserie.....	4
Inleiding.....	4
1.1 Inleiding op het onderwerp, aansluiting op scriptie	4
1.1.1 Keuze voor eigen leefomgeving	5
1.1.2 Demografische veranderingen	6
1.2 Keuze key concept.....	6
1.3 Opbouw van de lessenserie.....	6
1.4 Leerdoelen.....	7
1.5 De gekozen geografische werkwijzen	8
1.6 Niveau lessenserie.....	8
1.7 Verantwoording gekozen werkvormen en bronnen per les per lesfase.....	8
1.8 Nodige voorkennis van de leerlingen	14
2. Docentenhandleiding	16
2.1 Les 1. Demografische veranderingen	17
2.1.1 Benodigdheden:	17
2.1.2 Schematische lesopbouw per fase	17
Doelen ten aanzien van samenwerking:	17
2.1.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase	18
2.1.4 Antwoorden Les 1.	21
2.2 Les 2. Onderzoek leefbaarheid nu en in de toekomst.....	22
2.2.1 Benodigdheden:	22
2.2.2 Schematische lesopbouw per fase	22
2.2.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase	23
2.2.4 Antwoorden Les 2.....	25
2.3 Les 3. Uitwerken van het onderzoek.....	26
2.3.1 Benodigdheden:	26
2.3.2 Schematische lesopbouw per fase	26
2.3.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase	27
3. Leerlingenmateriaal.....	30
Doelen ten aanzien van samenwerking:	32
Doelen ten aanzien van samenwerking:	32

Les 1 Demografische veranderingen	34
Beoordelingsformulier verslag buurt-/wijkonderzoek eigen omgeving	42
Informatiebronnen voor onderzoek.....	43
4. Bronnenlijst	48

1. Verantwoording lessenserie

Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de gemaakte keuzes ten aanzien van de lessenserie verwoord en beargumenteerd worden. Daarbij zal ingegaan worden op de gekozen werkvormen, geografische werkwijzen en de keuze hiervoor met betrekking tot het gekozen Key concept.

1.1 Inleiding op het onderwerp, aansluiting op scriptie

Onze scriptie¹ heeft als onderwerp de demografische ontwikkelingen in de gemeente Hellendoorn van 1900 tot 2040 en de invloed daarvan voor het ruimtelijk beleid van de gemeente Hellendoorn. Ruimtelijk beleid heeft tot doel de leefbaarheid van een gebied te waarborgen of te vergroten². Leefbaarheid is zoals de scriptie terecht aangeeft niet een eenduidig begrip. Voor de scriptie werd de volgende definitie gebruikt:

‘Leefbaarheid is de mate van aantrekkelijkheid en of geschiktheid van een gebied om te wonen of te werken’.

In deze lessenserie willen we het begrip leefbaarheid concretiseren. Want wat betekent het nu voor de leefbaarheid als de samenstelling van de bevolking verandert? De vertaalslag wordt gemaakt van leefbaarheid naar voorzieningenniveau.

Een voorziening is een formele dienst die direct gericht is op de consument³. Het aantal en de hoogte van de voorzieningen van een plaats noem je het voorzieningenniveau. Om het voorzieningenniveau te bepalen let je op vier soorten voorzieningen onderwijs, medische zorg, winkels en sport/ontspanning⁴. Ook in deze lessenserie worden deze vier categorieën voorzieningen gebruikt. We hebben voor de vier soorten voorzieningengroepen gekozen omdat de leerlingen deze groepen voorzieningen kennen en omdat van iedere groep wel voorzieningen terug te vinden zijn in de gemeente waarin de leerlingen wonen.

De lijst met mogelijke voorzieningen passend bij de hierboven genoemde categorieën is zeer lang. Voor deze lessenserie hebben we ervoor gekozen om onderstaande voorzieningen (tabel blz. 5) in kaart te brengen. De redenen dat we voor deze voorzieningen gekozen hebben zijn:

1. De voorzieningen zijn bekend bij leerlingen uit 3VMBO.
2. De meeste van de genoemde voorzieningen zullen aanwezig zijn in de eigen woonplaats van de leerling of in de nabije omgeving (dorp/stad binnen een straal van 15 km.)

Uiteindelijk heeft de onderzoeksoopdracht niet tot doel om uitputtend te zijn, maar leerlingen te leren om een onderzoek uit te voeren en verbanden te leggen tussen de begrippen demografie en voorzieningenniveau.

¹ Bron: Dubbeldam, B.W. & Verhagen, E. (2013). *Klaar voor Krimp? Hoe de gemeente Hellendoorn reageert op krimp*.

² Bron: Provincie Flevoland (2011) Onderzoek naar voorzieningenniveau Flevoland. 20-3-2013
http://www.flevoland.nl/nieuws/persvoorlichting/persberichten/persarchief/voorzieningenniveau-stijg/onderzoek_voorzieningenniveau.pdf

³ Bron: Provincie Flevoland (2011) Onderzoek naar voorzieningenniveau Flevoland. 20-3-2013
http://www.flevoland.nl/nieuws/persvoorlichting/persberichten/persarchief/voorzieningenniveau-stijg/onderzoek_voorzieningenniveau.pdf

⁴ Brinke, W ten. (2003) *De GEO basisboek*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff

Voorziening	
Apotheek	Moskee
Bakker	Museum
Basisschool	Muziekschool
Bibliotheek	Orthodontist
Bioscoop	Park
Bloemenwinkel	Restaurant
Buurthuis	Slager
Dansschool	Speeltuin
Drogisterij	Sportveld
Fitnesscentrum	Stadion
Groentewinkel	Supermarkt
Hangplek jongeren	Tandarts
Huisarts	Theater
Kerk	Thuiszorg
Kinderboerderij	Voortgezet onderwijs
kinderdagverblijf	Ziekenhuis
Kunsttieleen	

1.1.1 Keuze voor eigen leefomgeving

In de huidige VMBO aardrijkskunde methodes komt het onderwerp leefbaarheid aan bod. Inherent aan het gebruiken van een lesmethode is dat aandacht voor de eigen leefomgeving minimaal is. En dat is jammer aangezien het verkennen en onderzoeken van de eigen leefomgeving wel een belangrijk onderdeel is van het aardrijkskundeonderwijs⁵. Daarom is er voor gekozen om in deze lessenserie de eigen leefomgeving centraal te stellen.

Daar komt bij dat naar onze mening de toepassing van de lesstof in de praktijk leerlingen helpt om grip te krijgen op de lesstof. Door de toepassing van de aardrijkskundige begrippen in hun eigen omgeving zullen de leerlingen meer gemotiveerd raken voor het vak aardrijkskunde omdat ze de lesstof beter zullen beheersen.

Het onderwerp leefbaarheid is een zeer ruim begrip. Daarom hebben we er voor deze lessenserie voor gekozen om aansluitend op de eerder geschreven scriptie, de leerlingen een onderzoek te laten doen naar het voorzieningenniveau en de demografische veranderingen in de eigen leefomgeving en de samenhang tussen beide begrippen.

Onder het begrip leefomgeving wordt verstaan: de gehele gemeente waarin de leerling woonachtig is. Het kan zijn dat de leerling een wijk onderzoekt waar hij/zij zelf niet woont, maar wat wel grenst aan de eigen woonomgeving.

De wijkindeling, zie bijlage 1, is overgenomen van het CBS. Op deze manier is statistische informatie over de wijk gemakkelijk op te zoeken voor een leerling. Niet alle wijken uit de gemeente Twenterand zijn opgenomen in de lijst. De wijken die niet op de lijst staan zijn:

- *Industrieterrein Den Ham:* Deze wijk bevat nauwelijks woningen en voorzieningen en het voeren van straatinterviews levert daarom weinig op.
- *Westerhaar-Oost.* Deze wijk ligt in het landelijk gebied, telt minder dan 100 inwoners, op 1 supermarkt na, geen voorzieningen en is zeer uitgestrekt.

⁵ Syllabus Aardrijkskunde VMBO BB, KB en GT centraal examen 2013, College van Examens, juni 2011.

1.1.2 Demografische veranderingen

In deze lessenserie ligt de focus op de veranderingen in de leefbaarheid van de eigen woonomgeving. Omdat leefbaarheid onlosmakelijk verbonden is met demografie worden beide begrippen in deze lessenserie behandeld. Echter, deze lessenserie heeft niet tot doel om uitputtend te zijn over demografie en alle mogelijke factoren die daarbij een rol spelen. Begrippen zoals natuurlijke groei, migratiesaldo, absolute en relatieve demografie en dergelijke komen daarom in deze lessenserie niet aan de orde. We gaan er van uit dat de eerder genoemde begrippen bij de voorkennis van de leerlingen hoort – zie 1.8 Nodige voorkennis van de leerlingen.

1.2 Keuze key concept

Liz Taylor spreekt in het artikel *Key concepts and medium term planning*⁶ over vier vakdidactische ordeningsprincipes. Deze ordeningsprincipes zijn gebaseerd op het onderwerp ruimte en tijd.

De vier ordeningsprincipes zijn:

1. Diversiteit
2. Interactie
3. Verandering
4. Perceptie en representatie

Liz Taylor omschrijft de ordeningsprincipes als de bril waardoor je naar het onderwerp kijkt. Voor deze lessenserie gebruiken we het ordeningsprincipe “verandering”. Doel van deze lessenserie is dat leerlingen de veranderingen zowel op het gebied van demografie als van leefbaarheid voor de eigen leefomgeving in kaart brengen. Om vervolgens te analyseren of er een verband bestaat tussen beide begrippen en hoe dat zich uit in de praktijk.

De hoofdvraag voor deze lessenserie is: Hoe ziet mijn wijk er in 2040 uit?

Deelvragen hierbij zijn:

1. Hoe is de demografie in de afgelopen 20 jaar in de eigen leefomgeving veranderd?
2. Wat is een mogelijke verklaring voor deze demografische verandering?
3. Welke voorspellingen kunnen gedaan worden voor de toekomst op het gebied van demografie voor de eigen woonomgeving?
4. Hoe hoog is het voorzieningenniveau in de eigen leefomgeving nu?
5. Hoe ziet de toekomst er voor mijn eigen leefomgeving uit? Wat is positief en wat is negatief aan deze toekomstverwachting?
6. Hoe bereiken we een zo positief mogelijke toekomstverwachting?

1.3 Opbouw van de lessenserie

We zullen eerst aandacht besteden aan de voorkennis van de leerlingen aan de hand van opdrachten waarin leerlingen begrippen moeten toepassen die over demografie gaan en die voor leerlingen al bekend zijn (zie 1.8 Nodige voorkennis van de leerlingen). Daarna werken leerlingen zelfstandig aan computeropdrachten.

Deze les is opgebouwd aan de hand van het directe instructiemodel.

In de 2e en 3e les zullen de leerlingen vooral zelfstandig bezig zijn met de voorbereiding van hun onderzoek in hun eigen wijk, de uitvoering en de verwerking hiervan.

Tijdsplanning:

Les 1 – 50 minuten

Les 2 – 100 minuten

Les 3 – 50 minuten

⁶ Taylor, L. (2012) *Key concepts and medium term planning*. Cambridge: University of Cambridge

1.4 Leerdoelen

Les 1.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kent het begrip demografische verandering en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kent de mogelijke oorzaken van demografische veranderingen van een gebied.
3. De leerling weet met welke demografische veranderingen zijn/haar eigen woonomgeving (of gemeente) te maken zal krijgen in de toekomst.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met hij/zij samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden.

Les 2.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kent het begrip voorzieningenniveau en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kan een verband leggen tussen demografische veranderingen en het voorzieningenniveau. Daarbij wordt het begrip drempelwaarde gebruikt.
3. De leerling kan een onderzoek voorbereiden waarmee de leerling het voorzieningenniveau van een buurt/wijk in kaart kan brengen.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie hij/zij samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie hij/zij samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een klasgenoot met wie de leerling samenwerkt om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.

Les 3.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kan door middel van het buurt-/wijkonderzoek antwoord geven op de vraag hoe de inwoners van de wijk het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid hiervan ervaren.
2. De leerling kan de onderzoeksinformatie verwerken tot een verslag.
3. De leerling kan naar aanleiding van het wijkonderzoek een conclusie trekken of de onderzochte wijk gevoelig is voor demografische krimp door het huidige voorzieningenniveau van de wijk.
4. De leerling kan de conclusie van hun onderzoek verwoorden in een adviesbrief voor de gemeente waarin ze het onderzoek hebben uitgevoerd.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie hij/zij samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie hij/zij samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een medeleerling om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.

1.5 De gekozen geografische werkwijzen

In deze lessenserie zullen de onderstaande drie geografische werkwijzen worden toegepast:

1. Vergelijken: Aan het eind van de lessenserie vergelijken we de toekomstscenario's voor de verschillende wijken/woonplaatsen.
2. Relateren aan verschijnselen in het gebied: Leefbaarheid en de samenstelling van de bevolking in een bepaald gebied hebben veel invloed op elkaar. Welke verschijnselen liggen hier aan ten grondslag. Behandeld worden: vergroening, vergrijzing, krimp, drempelwaarde.
3. Wisselen schaalniveau. Het thema krimp zal eerst op nationaal niveau bekeken worden, waarna we verder zullen inzoomen tot lokaal en uiteindelijk wijkniveau.

1.6 Niveau lessenserie

De lessenserie is geschreven voor leerlingen uit 3 VMBO. Daarvoor is het belangrijk dat er niet vanuit teveel invalshoeken tegelijk naar het onderwerp gekeken wordt, dat opdrachten duidelijk gesteld worden en er praktijkgericht gewerkt kan worden. Voor het thema leefbaarheid kijken we naar de demografische ontwikkeling en het voorzieningenniveau. We stellen onszelf daarbij de vraag welke relaties er zijn tussen beide begrippen.

1.7 Verantwoording gekozen werkvormen en bronnen per les per lesfase

Les 1.

1. Prangende vraag: Opdracht 1 – Omschrijving van de toekomst. Door leerlingen zelf te laten nadenken over hoe hun wijk er in 2040 uitziet, wordt iedere leerling direct betrokken bij de les. Doordat het over de eigen omgeving gaat komt het onderwerp voor leerlingen dichtbij en wordt het voor leerlingen meer aantrekkelijk om actief betrokken te blijven bij de vervolgstappen van de les.
2. Lesdoelen – Om doelgericht met leerlingen te werken vinden we het belangrijk met leerlingen de doelen van de les te delen. Allereerst lesinhoudelijke doelen, want wat gaan leerlingen in deze les leren en waarom? Daarnaast vinden we het opstellen van doelen ten aanzien van de samenwerking ook van belang om zo de vrijblijvendheid uit te sluiten. Door leerlingen op de hoogte te brengen van de lesdoelen, maak je ze als docent deelgenoot van het leerproces. Dit zal de betrokkenheid van de leerlingen vergroten. Een voorwaarde voor het noemen en delen van lesdoelen is wel dat deze doelen ook geëvalueerd worden in de slotfase (fase 6) van de les.
3. Uitleg: Klassikale instructie – Opdracht 2 – Door leerlingen in tweetallen de afbeeldingenopdracht te laten maken, moeten leerlingen reeds bekende demografische begrippen leren toepassen. We vinden deze opdracht belangrijk omdat deze opdracht voor de docent inzichtelijk maakt of de leerlingen de betekenis van de begrippen hebben begrepen. De begrippen die aan bod komen bij deze opdracht, zullen tevens van belang zijn voor de verdere uitvoering van deze lessenserie.
Opdracht 3 – Door leerlingen de aantrekkelijkheid van hun eigen woonwijk in beeld te laten brengen, denken leerlingen direct na over de leefbaarheid van hun eigen woonwijk. Vooral de verschillende leeftijdsgroepen (jongeren en ouderen) krijgen een plek in deze opdracht omdat de leerlingen deze woorden in hun antwoord moeten betrekken. Deze opdracht zal leerlingen helpen hetgeen geleerd is in de les over leefbaarheid weer terug te zien in hun eigen omgeving. Dit vinden we belangrijk omdat de lesstof zo veel beter bij leerlingen zal beklijven.
You Tube filmpje met kijkvragen: Opdracht 4 – In het You Tube filmpje staat de leegloop van jongeren in Appingedam (Noordoost Groningen) centraal. Dit filmpje maakt verschillende begrippen zoals: krimp, werkgelegenheid en leegloop van

jongeren visueel, dit is voor veel VMBO leerlingen die visueel zijn ingesteld een prettige manier van leren.

Door leerlingen kijkvragen te laten invullen tijdens het kijken van het filmpje weet je als docent zeker dat leerlingen actief meekijken. Verder gaat het filmpje over jongeren en is het filmpje gemaakt door jongeren, dit staat dicht bij de leefwereld van de VMBO leerlingen. De vragen die bij het filmpje gesteld worden hebben tevens binding met het onderwerp demografische veranderingen.

4. Controle - Klassikaal bespreken van de gemaakte opdrachten 1 tot en met 4 – zie hiervoor Les 1. Antwoorden. Door de gemaakte vragen van leerlingen te controleren is het voor leerlingen duidelijk dat de opdrachten niet vrijblijvend zijn, daar komt bij dat controle voor leerlingen hen antwoord geeft op de vraag of ze de opdrachten goed begrepen hebben.
5. Zelfstandig werken - Leerlingen werken zelfstandig aan de opdrachten 6 tot en met 12 uit het werkboekje van les 1. De fases 1 tot en met 4 van deze les zijn vrij veel docent gebonden geweest. Deze docentgebondenheid kan voor leerlingen een veilige leeromgeving bieden om nieuwe of bekende lesstof te verwerken. Na deze fase vinden we het ook belangrijk dat leerlingen de lesstof zelfstandig/in tweetallen kunnen verwerken door het maken van opdrachten. We gebruiken hiervoor de computer, omdat de website van het Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] veel informatie bevatten over de eigen gemeentes waarin de leerlingen wonen. Op deze wijze kan iedere leerling voor zijn/haar eigen gemeente de opdrachten uitvoeren, we hopen hiermee de betrokkenheid van de leerlingen te vergroten bij dit onderwerp. Daar komt bij dat de website van het Planbureau van de leefomgeving [PBL] een betrouwbare overheidswebsite is met veel bruikbare informatie welke voor leerlingen makkelijk toegankelijk is en goed bruikbaar is.

We hebben er voor gekozen de opdrachten in tweetallen te laten maken omdat de leerlingen een computer nodig hebben bij het beantwoorden van de vragen. Met drie leerlingen rond één computer is onpraktisch, daarnaast is de actieve betrokkenheid ook niet te garanderen van alle drie de leerlingen. Daarentegen is het werken in tweetallen zinvol, omdat leerlingen wel de mogelijkheid hebben elkaar aan te vullen op het moment dat ze iets niet weten en worden beide leerlingen actief betrokken bij het beantwoorden van de vragen.

De vragen die de leerlingen moeten beantwoorden bij deze opdrachten zijn als volgt opgebouwd:

Opd. 5, 6 en 7 - Opzoeken.

Opd. 8 – Verklaren.

Opd. 9 en 10 – Verbanden leggen.

Opd. 11 – Opzoeken en beargumenteren.

We hebben bewust voor deze relatieve makkelijke vragen gekozen om leerlingen makkelijk succeservaringen op te laten doen met de geleerde lesstof. In les 2 en 3 zullen we een nog groter beroep op de leerlingen doen als het gaat om geografische werkwijzen en het toepassen van de geleerde begrippen.

6. Evalueren - Feedback op gestelde lesdoelen (zowel didactisch als op samenwerkingsgebied) en op de werkhouding van de leerlingen. De fase van evaluatie in onze les vinden we erg belangrijk omdat je als docent bij fase 2 de leerlingen deelgenoot hebt gemaakt van de doelen die jij als docent met de les voor ogen had. Naast de controlevragen om de lesinhoudelijke doelen te kunnen controleren moeten leerlingen ook nadenken over hun eigen functioneren en betrokkenheid ten aanzien van de samenwerking. Dit vraagt van leerlingen om zelfreflectie. We vinden het van belang de leerling in de les meer te leren, dan lesstof over het vak aardrijkskunde alleen.

7. Vooruitblik – Om leerlingen te motiveren door te werken in de les hebben we de huiswerkopdracht gekoppeld aan het feit, dat als leerlingen de opdrachten niet af hebben in de les, ze deze thuis af moeten maken. We hopen hiermee het werktempo van de leerlingen te stimuleren. Daarnaast maakt deze les deel uit van een lessenserie van 3 lessen. Omdat het voor leerlingen belangrijk is om te weten waar ze aan toe zijn willen we als docenten voorspelbaar zijn en leerlingen uitleggen wat er van hen in de volgende lessen wordt verwacht.

Les 2.

1. De leerlingen hebben in les 1 een aantal vragen gemaakt (opdr. 5 tot en met 11) die nog niet nagekeken zijn. We kijken alleen vraag 5 tot en met 10 na omdat leerlingen hier redelijk gelijke antwoorden op hebben gegeven. Vraag 11 is toch voor iedere gemeente anders en dit was puur opzoekwerk voor leerlingen. Terugkoppeling van het gemaakte werk vinden we erg belangrijk, omdat leerlingen zo zelf inzicht krijgen in hun leerproces. Beheersen ze de stof voldoende? Hebben ze genoeg basiskennis om aan les 2 deel te nemen?
2. Lesdoelen – Om doelgericht met leerlingen te werken vinden we het belangrijk met leerlingen de doelen van de les te delen. Allereerst lesinhoudelijke doelen, want wat gaan leerlingen in deze les leren en waarom? Daarnaast vinden we het opstellen van doelen ten aanzien van de samenwerking ook van belang om zo de vrijblijvendheid uit te sluiten. Door leerlingen op de hoogte te brengen van de lesdoelen, maak je ze als docent deelgenoot van het leerproces. Dit zal de betrokkenheid van de leerlingen vergroten. Een voorwaarde voor het noemen en delen van lesdoelen is wel dat deze doelen ook geëvalueerd worden in de slotfase (fase 6) van de les.
3. Door stap 1 tot en met 5 (zie leerlingenwerkboekje les 2) klassikaal door te nemen met leerlingen, zullen leerlingen meer rust hebben bij het beginnen van de opdracht. Voor de leerlingen wordt op deze manier duidelijk gemaakt wat er van ze verwacht wordt. Leerlingen komen niet voor verassingen te staan en hebben nu nog de gelegenheid om vragen te stellen.
4. Door leerlingen zekerheid te geven over de opdracht die ze moeten uitvoeren, zullen ze met meer energie en zin aan de opdracht beginnen. Die zekerheid kun je als docent bewerkstelligen door 1 opdracht van de uit te voeren opdracht samen met de leerlingen uit te voeren. Daarna kunnen leerlingen er zelf mee aan de slag in fase 5 van de les. Een voordeel van het samen doen is ook dat leerlingen minder snel vragen zullen stellen in de 5^e fase van de les.
5. We willen leerlingen een onderzoek laten uitvoeren in hun eigen leefomgeving, niet alleen omdat dit bij de eindexamen eisen van een VMBO aardrijkskunde leerling hoort (exameneenheid V7/V8⁷), maar omdat we er waarde aan hechten dat leerlingen de lesstof toe kunnen passen en terugzien in hun eigen omgeving. Op deze manier gaat het vak aardrijkskunde veel meer voor de leerlingen leven en zal de betrokkenheid van de leerlingen bij de les vergroot worden. Ook is het uitvoeren van een onderzoek voor VMBO leerlingen die een praktische instelling hebben een prettige manier van leren.

Het onderzoek hebben we uit 5 stappen opgebouwd. Waarom deze 5?

1. Voordat leerlingen de wijk ingaan om het onderzoek te doen, willen we dat leerlingen eerst wat voorkennis krijgen over de wijk. Door deze voorkennis zullen leerlingen op een andere manier de wijk in gaan om het onderzoek uit te voeren. De opgedane kennis kunnen ze meenemen in de interviews.
2. We hebben er bewust voor gekozen om voor de leerlingen de hoofd- en deelvragen van het onderzoek uit te werken. We weten niet wat de voorkennis is van de leerlingen op het gebied van onderzoek doen, dan kan het opstellen van een hoofdvraag en deelvragen erg gecompliceerd zijn. Door leerlingen de hoofd- en deelvragen te geven stuur je ze als docent toch een kant op waar jij de conclusies van het onderzoek heen wilt hebben. Ook het aantal van 6

⁷ Syllabus Aardrijkskunde VMBO BB, KB en GT centraal examen 2013, College van Examens, juni 2011.

deelvragen is voor de leerlingen een haalbaar aantal om uit te werken. Met de antwoorden op deze vragen kunnen ze zeker nadenken over het antwoord op de hoofdvraag.

3. Door leerlingen zelf interviewvragen te laten schrijven worden leerlingen wel actief betrokken bij het onderzoek en wordt het ook werkelijk 'hun eigen' onderzoek. Ook vinden we het belangrijk dat leerlingen zelf de vaardigheid trainen van het omzetten van informatie, in dit geval van de hoofd- en deelvragen, naar goede interviewvragen. Daarom hebben we er ook een begeleidend schrijven (zie bijlage 2 van het leerlingenwerkboekje) bij gedaan.
4. Net als in ieder ander onderzoek mag een hypothese niet ontbreken. Wat denken de leerlingen zelf over de uitkomst van hun onderzoek? Op deze manier stimuleer je het als docent dat leerlingen logisch nadenken en verbanden leren leggen tussen de geleerde lesstof en de eigen woonomgeving.
5. Omdat het niet haalbaar is leerlingen tijdens schooltijd alle interviews in de verschillende delen van de gemeente te laten afnemen plannen we het uitvoeren van de interviews bewust buiten schooltijd. We hebben te maken met bovenbouw leerlingen die, gezien hun leeftijd, deze verantwoordelijkheid wel aan moeten kunnen. Ook vinden we het belangrijk dat leerlingen op deze manier met een praktische inslag aan hun huiswerk werken, in plaats van het werken uit boeken.
6. Evalueren - Feedback op gestelde lesdoelen (zowel didactisch als op samenwerkingsgebied) en op de werkhouding van de leerlingen. De fase van evaluatie in onze les vinden we erg belangrijk omdat je als docent bij fase 2 de leerlingen deelgenoot hebt gemaakt van de doelen die jij als docent met de les voor ogen had. Naast de controlevragen om de lesinhoudelijke doelen te kunnen controleren moeten leerlingen ook nadenken over hun eigen functioneren en betrokkenheid ten aanzien van de samenwerking. Dit vraagt van leerlingen om zelfreflectie. We vinden het van belang de leerling in de les meer te leren, dan lesstof over het vak aardrijkskunde alleen.
7. Omdat het voor leerlingen belangrijk is om te weten waar ze aan toe zijn willen we als docenten voorspelbaar zijn en leerlingen uitleggen wat er van hen in de volgende lessen wordt verwacht. Voor iedere leerling moet het duidelijk zijn dat je als docent verwacht dat leerlingen de interviews en de turflijst in hun eigen tijd uitvoeren. Dit zien we als een stukje huiswerk wat bij het naar school gaan van de leerlingen hoort. Zo zijn leerlingen ook in hun eigen tijd met aardrijkskunde bezig.

Les 3.

1. De leerlingen hebben allemaal ervaringen opgedaan tijdens het doen van het onderzoek. Wat viel hen op of vonden ze grappig? Op deze manier heb je als docent snel een ingang bij leerlingen om de rest van de les aan te koppelen. Leerlingen zullen op deze manier snel betrokken zijn bij de les.
2. Lesdoelen - Om doelgericht met leerlingen te werken vinden we het belangrijk met leerlingen de doelen van de les te delen. Allereerst lesinhoudelijke doelen, want wat gaan leerlingen in deze les leren en waarom? Daarnaast vinden we het opstellen van doelen ten aanzien van de samenwerking ook van belang om zo de vrijblijvendheid uit te sluiten. Door leerlingen op de hoogte te brengen van de lesdoelen, maak je ze als docent deelgenoot van het leerproces. Dit zal de betrokkenheid van de leerlingen vergroten. Een voorwaarde voor het noemen en delen van lesdoelen is wel dat deze doelen ook geëvalueerd worden in de slotfase (fase 6) van de les.
3. Naast het uitvoeren van het onderzoek vinden we het ook belangrijk dat leerlingen de informatie, dat ze hebben opgedaan tijdens het onderzoek doen, leren omzetten in een verslag. Het onder woorden brengen van bevindingen kan voor sommige leerlingen best lastig zijn, maar daar helpt de opbouw van het verslag mee en de hoofd- en deelvragen. Maar juist de vaardigheid van het onder woorden brengen van hun bevindingen vinden we erg belangrijk, omdat leerlingen nu bewust moeten nadenken en zo verbanden leren leggen. Tussen de

lesstof in de les en de opgedane ervaringen en informatie van het buurtonderzoek. Het is erg belangrijk om les 3 uit het leerlingenwerkboekje zorgvuldig met leerlingen te bespreken, zodat leerlingen goed weten hoe ze het verslag moeten opbouwen. Leerlingen kunnen altijd kijken op de pagina in het leerlingenwerkboekje waarop staat hoe ze een onderzoek moeten uitwerken, ook dit moeten leerlingen goed weten omdat dit leerlingen zekerheid zal geven.

4. Door leerlingen zekerheid te geven over de opdracht die ze moeten uitvoeren, zullen ze met meer energie en zin aan de opdracht beginnen. Die zekerheid kun je als docent bewerkstelligen door 1 opdracht van de uit te voeren opdracht samen met de leerlingen uit te voeren. Daarna kunnen leerlingen er zelf mee aan de slag in fase 5 van de les. Een voordeel van het samen doen is ook dat leerlingen minder snel vragen zullen stellen in de 5^e fase van de les.
5. De opbouw van het verslag zal er als volgt uit zien. Waarom zo?
Allereerst de algemene opmerking dat de methode De GEO de verschillende uit te voeren onderzoeken op ongeveer onderstaande wijze uit laat voeren. Mochten leerlingen hier al ervaringen mee hebben opgedaan, ook in eerdere leerjaren dan sluit deze onderzoeksopbouw daar goed op aan.

Voorpagina met:

1. Titel van het onderzoek
2. Foto van de wijk
3. De namen van jullie
4. De naam van jullie docent
5. De inleverdatum.

Door hier eisen aan te stellen weet je dat iedere leerling alle nodige informatie in ieder geval op het voorblad vermeld en zit er eenheid in de in te leveren werkstukken.

Voorwoord.

Hierin vermelden jullie wat de lezer kan lezen in jullie verslag en wat is de aanleiding van jullie onderzoek?

Dit laat leerlingen zelf ook nadenken over de vraag waarom ze dit onderzoek eigenlijk uitvoeren?

Inhoudsopgave.

Overzicht en orde scheppen. Eenheid in te leveren werkstukken.

Het benoemen van de hoofdvraag en alle deelvragen. Herhalingsclausule voor leerlingen zodat zij in de gaten blijven houden waar het onderzoeksverslag om draait en dat ze niet zelf vragen, etc. gaan uitwerken.

Hypothese.

Dit laat leerlingen zelf nadenken over een mogelijke uitkomst van het onderzoek. Hierdoor leerlingen zelf al verbanden te leggen tussen de lesstof en het praktijkonderzoek in de eigen omgeving.

Algemene informatie over jullie buurt/wijk.

Dit hebben jullie al uitgewerkt in de vorige les bij stap 1. Plaats hier ook foto's of afbeeldingen bij. Door deze voorkennis zullen leerlingen op een andere manier de wijk in gaan om het onderzoek uit te voeren. De opgedane kennis kunnen ze meenemen in de uitwerking van de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek. Ook zal dit onderdeel makkelijk door leerlingen kunnen worden gemaakt en scoren ze hierdoor een minimaal aantal punten voor de uitwerking van het onderzoek.

Geef antwoord op de deelvragen.

Gebruik hiervoor de antwoorden van de interviews. Gebruik voor iedere deelvraag een nieuw hoofdstuk in je verslag.

Verplicht voor KB en GT: Werk de antwoorden van de deelvragen uit in tabellen/diagrammen. Gebruik hiervoor alle interviews die jullie afgenomen hebben als 100%.

In dit onderdeel van het onderzoeksverslag hebben we gemeend differentiatie te moeten toepassen. Voor BB leerlingen is het inzichtelijk al een hele klus om de interviews uit te werken in antwoorden op de deelvragen, terwijl deze opdracht voor KB en GT leerlingen veel makkelijk te realiseren is. Om leerlingen voldoende uitdaging te kunnen bieden kun je er als docent voor kiezen om leerlingen de gegevens uit te laten werken in percentages en diagrammen. Dit zal betere bij de mogelijkheden van de KB en GT leerlingen aansluiten. Op deze manier benut je als docent de kennis en vaardigheden van leerlingen op een voldoende wijze.

1. Conclusie. Geef antwoord op de hoofdvraag. Klopt jullie hypothese? Verwerk in je conclusie zowel de demografie als het voorzieningenniveau. Om goed antwoord te geven op de hoofdvraag gebruik je de antwoorden op de deelvragen.
Naast het feit dat leerlingen in de conclusie antwoord op de hoofdvraag moeten formuleren kunnen zij nu ook controleren of de hypothese correct was. Voor leerlingen wordt er als het ware een zelfcontrole moment ingebouwd en deze controle kan er o.a. voor zorgen dat leerlingen een succeservaring met dit onderzoek kunnen opdoen. Het is ook belangrijk dat leerlingen naast de uitgebreide antwoorden van de deelvragen, de kern hieruit kunnen halen en dit kunnen verwoorden in een antwoord op de hoofdvraag. Leerlingen leren hierdoor de informatie samen te vatten.
2. Advies aan de gemeente van jullie onderzochte buurt/wijk. Wat adviseren jullie de gemeente te doen om leefbaarheid van de wijk te verbeteren.
We hebben er voor gekozen leerlingen een advies naar de gemeente te laten schrijven, omdat op deze manier het onderzoek een 'levend' onderzoek wordt. Leerlingen krijgen op deze manier echt het gevoel dat hun energie die ze in het onderzoek hebben gestoken ook werkelijk gebruikt kan worden. Het zal zelfs leuk zijn de onderzoeken te delen met de gemeente waarin de onderzoeken worden uitgevoerd. Dit vergroot direct de leerling betrokkenheid bij de lokale overheid. We vinden het van belang dat leerlingen weten dat zij ook verschil kunnen maken bij hun lokale overheid. Het is niet zo dat elke inwoner van een gemeente alle lokale beslissingen over zich heen moet laten komen, daar kennen de gemeentes ook inspraak voor. Een waardevol leerpunt voor leerlingen.
3. Logboek. Omschrijf hoe jullie de taken verdeeld hebben. Wat ging goed in de samenwerking en wat kan beter?
We hebben er voor gekozen leerlingen een logboek te laten schrijven, omdat ze op deze manier inzicht krijgen in hun eigen functioneren tijdens de uitvoering van de opdracht. Naast de evaluatiemomenten in de lessen vinden we het ook van belang dat leerlingen hun eigen functioneren in kaart brengen. Is het beeld wat de leerlingen van zichzelf hebben op het gebied van de uitvoering van de opdracht een reëel beeld?

Evalueren

Feedback op gestelde lesdoelen (zowel didactisch als op samenwerkingsgebied) en op de werkhouding van de leerlingen. De fase van evaluatie in onze les vinden we erg belangrijk omdat je als docent bij fase 2 de leerlingen deelgenoot hebt gemaakt van de doelen die jij als docent met de les voor ogen had. Naast de controlevragen om de lesinhoudelijke doelen te kunnen controleren moeten leerlingen ook nadenken over hun eigen functioneren en betrokkenheid ten aanzien van de samenwerking. Dit vraagt van leerlingen om zelfreflectie. We vinden het van belang de leerling in de les meer te leren, dan lesstof over het vak aardrijkskunde alleen.

Omdat het voor leerlingen belangrijk is om te weten waar ze aan toe zijn willen we als docenten voorspelbaar zijn en leerlingen uitleggen wat er van hen in de volgende les wordt verwacht. Voor iedere leerling moet het duidelijk zijn dat je als docent verwacht dat leerlingen de opdracht in hun eigen tijd afmaken of nog een les de tijd krijgen op school. Dit kun je ook in overleg met leerlingen afspreken.

1.8 Nodige voorkennis van de leerlingen

Om de lessenserie goed te kunnen doorlopen moeten de leerlingen de volgende begrippen beheersen⁸:

1. Natuurlijke bevolkingsgroei: Groei van de bevolking door geboorte en sterfte.
2. Migratiesaldo positief/negatief: Wanneer er meer mensen zich in een gebied vestigen dan er vertrekken is er sprake van een vestigingsoverschot, ook wel een positief migratiesaldo. Omgekeerd kan een gebied ook een vertrekoverschot hebben. Het migratiesaldo is dan negatief.
3. Demografie: Is de wetenschap die de bevolkingsaantallen bestudeert. Ook kijken ze naar de opbouw van de bevolking. Door bejaarden en jongeren te tellen, weten ze hoe de bevolking is opgebouwd naar leeftijd.
4. Mondiale demografie: de wereldbevolking is in de afgelopen 40 jaar verdubbeld. Groei vooral in ontwikkelingslanden. Ontwikkelde landen groeien wel, maar langzaam. Conclusie: er is een relatie tussen welvaart en demografische groei maar soms hebben demografische veranderingen hele andere oorzaken denk aan oorlogen, natuurrampen.
5. Nationale demografie: De Nederlandse bevolking groeit in zijn geheel wel, zij het steeds langzamer. Verwacht wordt dat vanaf 2035 de totale bevolking van Nederland krimpt. Echter zijn er gebieden in Nederland die op dit moment krimpen en gebieden die groeien. Ook na 2035 blijven er gebieden zijn waar het inwoneraantal groeit. Belangrijke oorzaak voor krimp: Door meer welvaart kleinere gezinnen.
6. Vergrijzing: Als het aandeel van mensen, in de gemiddelde leeftijd van een bevolking, ouder dan 65 jaar toeneemt is er sprake van vergrijzing.
7. Ontgroening: De vermindering, in de gemiddelde leeftijd van een bevolking, van het aantal mensen tot 19 jaar.
8. Voorzieningen: zijn diensten/bedrijven waar je in je dagelijks leven gebruik van maakt. De voorzieningen zijn in 4 categorieën in te delen: Onderwijs, Medische voorzieningen, Sport/Recreatie, Winkels.

⁸ Brinke, W ten. (2007) *De GEO basisboek*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff

9. Voorzieningenniveau: Niet alle woonplaatsen hebben dezelfde voorzieningen. Het aantal voorzieningen en het aantal soorten voorzieningen noemen we het voorzieningenniveau.
10. Drempelwaarde: De reden dat niet alle woonplaatsen dezelfde voorzieningen hebben heeft te maken met het draagvlak ervoor. Elke voorziening heeft een minimum aantal klanten nodig om te kunnen bestaan. Dit noem je de drempelwaarde.

2. Docentenhandleiding

2.1 Les 1. Demografische veranderingen

2.1.1 Benodigdheden:

- Activ Board voor de docent voor uitleg en om het You Tube filmpje te kunnen laten zien.
- Voor iedere leerling een gekopieerd werkboekje.
- Pen.
- Computerlokaal (per tweetal een computer).

Vraag leerlingen aan het begin van de les de computers op te starten, dan kunnende leerlingen direct achter de computers aan het werk als fase 5 van de les aanbreekt. We gaan er voor deze les van uit dat er in het lokaal met computers ook instructiegelegenheid is voor de docent en leerlingen, zodat leerlingen zich tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 niet achter de computer bevinden, dit zal voor veel leerlingen de concentratie verhogend werken. Mochten leerlingen de hele les toch achter een computer moeten doorbrengen, vraag leerlingen dan tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 het beeldscherm uit te drukken en de muis en het toetsenbord zo ver mogelijk weg te leggen, zodat iedere leerling voldoende werkruimte heeft om te kunnen schrijven in het werkboek.

2.1.2 Schematische lesopbouw per fase

Fasen directe instructiemodel	Tijd	Inhoud van de fase
1. Prangende vraag	5 min	We starten met de prangende vraag: Hoe ziet onze wijk er in 2040 uit? Wie wonen er, waarom wonen zij er. Welke voorzieningen zijn er dan nog, of welke zijn er bijgekomen? Wonen er meer of minder mensen in de wijk? De les start met het fantaseren over de mogelijke toekomst van onze eigen leefomgeving. Maken opdracht 1. Omschrijving van de toekomst
2. Doel	5 min	De lesdoelen zoals hieronder omschreven benoemen: <u>Inhoudelijke lesdoelen</u> 1. De leerling kent begrip demografische verandering en kan dit begrip toepassen. 2. De leerling kent de mogelijke oorzaken van demografische veranderingen van een gebied. 3. De leerling weet met welke demografische veranderingen zijn/haar eigen woonomgeving (of gemeente) te maken zal krijgen in de toekomst. <u>Doelen ten aanzien van samenwerking:</u> 1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. 2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. 3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bijv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden.
3. Uitleg	2 min	Uitleg geven over de inhoud van de eerste les en kort benoemen dat dit de 1 ^e les van 3 lessen is.

	3 min.	Maken opdracht 2
	2 min.	Maken opdracht 3
	6 min.	Kijken You tube-filmpje: http://www.youtube.com/watch?v=1bDZJdLenm0&feature=related Maken van kijkvragen, zie opdracht 4 in het werkboek.
4. Controle	5 min	Behandel samen de antwoorden van opdracht 1, 2, 3 en 4. Controleer zo of de leerlingen de begrippen groei, krimp en redenen voor groei of krimp begrijpen. 2.1.4 Antwoorden Les 1. Evt. antwoorden op het Activ board laten zien.
5. Zelfstandig	15 min	Leerlingen werken in tweetallen aan de opdrachten 6 tot en met 12 van les 1 uit het werkboekje 'Demografische krimp'.
6. Evalueren	5 min	Welke gestelde lesdoelen op didactisch- en op samenwerkingsgebied zijn gehaald? Wat vond je als docent van de werkhouding van de leerlingen?
7. Vooruitblik	2 min	Huiswerk opgeven – opdrachten 6 tot en met 12 van les 1 moeten leerlingen thuis afmaken, indien leerlingen dit nog niet af hebben. De inhoud van les 2 en 3 nader toelichten: Les 2: Deze les werken leerlingen zelfstandig aan de voorbereidingen van het buurt-/wijkonderzoek. Dit doen leerlingen tevens in tweetallen. <i>Het uitvoeren van het onderzoek zal plaatsvinden in de eigen tijd van de leerlingen.</i> Les 3: De leerlingen werken de resultaten van hun onderzoek uit in een verslag en leveren deze in. Mocht de tijd in de les te kort zijn? Spreek dan een uiterste inleverdatum met de leerlingen af.

2.1.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase

Fase 1. Prangende vraag

We starten met de prangende vraag: Hoe ziet onze wijk er in 2040 uit? Wie wonen er, waarom wonen zij er. Welke voorzieningen zijn er dan nog, of welke zijn er bijgekomen?

Leerlingen mogen ronduit fantaseren over de toekomst. Het is hierbij wel van belang dat de begrippen leefomgeving, leefbaarheid en demografie centraal staan. Help de leerlingen door te starten met de vraag hoe oud zij zullen zijn in 2040.

Maken opdracht 1. Omschrijven van het toekomstbeeld van de wijk.

Fase 2. Doel

In deze les leer je wat de begrippen demografische groei en demografische krimp inhouden. Daarnaast leer je wat mogelijke oorzaken voor groei of krimp kunnen zijn.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kent begrip demografische verandering en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kent de mogelijke oorzaken van demografische veranderingen van een gebied.
3. De leerling weet met welke demografische veranderingen zijn/haar eigen woonomgeving (of gemeente) te maken zal krijgen in de toekomst.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bijv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden.

Fase 3. Uitleg

Leg opdracht 2 uit. Laat dan de leerlingen in tweetallen opdracht 2 maken.

Leg opdracht 3 uit. Laat dan de leerlingen opdracht 3 alleen maken.

Film kijken + kijkvragen opdracht 4.

Fase 4. Controle

Behandel samen de antwoorden van opdracht 1, 2, 3, en 4 controleer zo of de leerlingen de begrippen groei, krimp en redenen voor groei/krimp begrijpen. Zie voor de antwoorden 2.1.4 Antwoorden Les 1.

Daarbij letten we op de individuele aanspreekbaarheid, de vraag wordt aan alle leerlingen gesteld. Daarna kiest de docent pas een leerling uit die het antwoord mag geven.

Fase 5. Zelfstandige oefening

De leerlingen gaan aan de slag met de opdrachten 6 tot en met 12 in het werkboek behorend bij les 1.

Hiervoor hebben zij 15 min.

Tip: Zet de timer aan op het bord. Dan weten leerlingen exact hoeveel tijd ze nog aan de opdrachten kunnen besteden.

Fase 6. Evalueren

Welke gestelde lesdoelen zijn gehaald?

De volgende (controle)vragen zou je kunnen stellen om de lesdoelen te evalueren:

1. Wie kan het begrip demografische verandering omschrijven? *Leerlingen moeten in ieder geval in hun antwoord betrekken dat de bevolkingsaantallen van een gebied kunnen groeien of krimpen. Of dat de samenstelling van een gebied verandert doordat er steeds meer/minder ouderen/jongeren komen.*

2. Wie weet er mogelijke oorzaken van demografische veranderingen? *Leerlingen kunnen de volgende onderdelen in hun antwoord vermelden (natuurlijk in eigen woorden):*

(1) sociaal-culturele ontwikkelingen als individualisering en emancipatie, (2) regionaal-economische ontwikkelingen, zoals ontwikkelingen in bedrijvigheid en werkgelegenheid, en (3) planologische beslissingen, vooral ten aanzien van woningbouw. Sociaal-culturele factoren zijn vooral van invloed op het natuurlijke bevolkingsverloop van geboorte en

sterfte. Regionaal-economische en planologische factoren beïnvloeden vooral migratie- en verhuisbewegingen.

3. Met welke demografische veranderingen zou jouw gemeente in de toekomst te maken krijgen? *Misschien is het niet voor alle leerlingen al haalbaar om antwoord te kunnen geven op deze vraag, aangezien ze dan de opdrachten 5 tot en met 11 moeten hebben uitgevoerd. Een leerling kan in zijn antwoord de begrippen groei/krimp betrekken.*

Als leerlingen weinig reageren (vingers opsteken) noem je als docent leerlingen bij hun naam en geef je hen een kans om het goede antwoord te noemen.

Ten aanzien van de samenwerking kun je de leerlingen de doelen in kaart laten brengen door ze zelf een score te laten geven op schaal van 1 tot en met 10:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bijv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden. Ik geef mij zelf hiervoor een ...

Je kunt de leerlingen deze score evt. laten noteren in hun werkboekje bij de samenwerkingsdoelen van les 1.

Fase 7. Vooruitblik

Vandaag hebben we geleerd over demografische veranderingen. En redenen voor groei of krimp. In de volgende les staan we stil bij de gevolgen van krimp van een gemeente voor de leefbaarheid van een gebied.

Leerlingen die de opdrachten 6 tot en met 12 nog niet helemaal af hebben moeten dit voor de volgende les thuis afmaken. Leerlingen moeten dit noteren in hun agenda.

2.1.4 Antwoorden Les 1.

1. Hoe ziet jouw wijk er in 2040 uit?

Eigen antwoord.

2. Demografische ontwikkelingen

Afbeelding	Welke demografische verandering wordt weergegeven
Afbeelding 1	<i>Vergrijzing</i>
Afbeelding 2	<i>Individualisering</i>
Afbeelding 3	<i>Hogere welvaart</i>
Afbeelding 4	<i>Leefbaarheid</i>

3. Omschrijf jouw woonwijk in minimaal 5 zinnen:

- Gebruik daarbij in ieder geval de woorden *jongeren* en *ouderen*
- En noem 3 redenen waarom mensen in jouw woonwijk willen wonen.

Eigen antwoord.

4. Kijkvragen bij film over Appingedam

A. In welke provincie ligt Appingedam? *Noordoost Groningen*

B. Is er sprake van een groei of krimp van de bevolking? *Krimp*

C. Waaraan merken ze dat er sprake is van groei of krimp?

Er zijn weinig jongeren in Appingedam.

Leegstand van bedrijven.

Leegstand van jeugdhonk.

D. Waarom verhuizen jongeren weg uit Appingedam? Noem tenminste 2 redenen:

Te weinig werkgelegenheid.

Te weinig te doen, te weinig activiteiten.

Studeren in een stad elders in de provincie of in het land.

De antwoorden op vraag 5 tot en met 11 zijn terug te vinden bij Les 2. Antwoorden.

2.2 Les 2. Onderzoek leefbaarheid nu en in de toekomst

2.2.1 Benodigheden:

- Voor iedere leerling een gekopieerd werkboekje.
- Pen.
- Computerlokaal (per tweetal een computer).
- Evt. een Activ board voor de docent om de antwoorden op te projecteren.

Vraag leerlingen aan het begin van de les de computers op te starten, dan kunnende leerlingen direct achter de computers aan het werk als fase 5 van de les aanbreekt. We gaan er voor deze les van uit dat er in het lokaal met computers ook instructiegelegenheid is voor de docent en leerlingen, zodat leerlingen zich tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 niet achter de computer bevinden, dit zal voor veel leerlingen de concentratie verhogend werken. Mochten leerlingen de hele les toch achter een computer moeten doorbrengen, vraag leerlingen dan tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 het beeldscherm uit te drukken en de muis en het toetsenbord zo ver mogelijk weg te leggen, zodat iedere leerling voldoende werkruimte heeft om te kunnen schrijven in het werkboekje.

2.2.2 Schematische lesopbouw per fase

Let op voor deze les is een blokuur nodig! Dus 2x een les van 50 minuten.

Fasen directe instructiemodel	Tijd	Inhoud van de fase
1. Opening/ terugblik	10 min.	In de vorige les hebben we onderzocht of onze woonplaats in de toekomst te maken krijgt met groei of krimp. Behandelen van het huiswerk vraag 5 tot en met 10. Zie les 2.2.4 Antwoorden Les 2. Evt. antwoorden op Activ board laten zien.
2. Doel	5 min.	<u>Inhoudelijke lesdoelen</u> 1. De leerling ken het begrip voorzieningenniveau en kan dit begrip toepassen. 2. De leerling kan een verband leggen tussen demografische veranderingen en het voorzieningenniveau. Daarbij wordt het begrip drempelwaarde gebruikt. 3. De leerling kan een onderzoek voorbereiden waarmee de leerling het voorzieningenniveau van een buurt/wijk in kaart kan brengen. <u>Doelen ten aanzien van samenwerking:</u> 1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. 2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. 3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een klasgenoot met wie de leerling samenwerkt om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.
3. Uitleg	5 min.	Uitleg geven over het onderzoek dat leerlingen uit moeten

		voeren. Zie Les 2 leerlingenwerkboekje stap 1 tot en met 5.
4. Controle	5 min.	Maak samen met de leerlingen 1 interviewvraag. Zie stap 3 van het leerlingenwerkboekje.
5. Zelfstandig	68 min	Leerlingen werken in tweetallen aan de onderzoeksopdracht zoals beschreven in het werkboek. Zie les 2 stap 1 tot en met 5 van het leerlingenwerkboekje. Tijdens de zelfstandig werk fase controleer je als docent of de interviewvragen die leerlingen opstellen correct en goed bruikbaar voor het onderzoek zijn. Dit kun je direct doen door rond te lopen in de klas.
6. Evalueren	5 min	Welke gestelde lesdoelen op didactische en op samenwerkingsgebied zijn gehaald? Wat vond je als docent van de werkhouding van de leerlingen?
7. Vooruitblik	2 min	Huiswerk: De inhoud van les 3 nader toelichten: De leerlingen werken de resultaten van hun onderzoek uit in een verslag en leveren dit in. Mocht de tijd in de les te kort zijn? Spreek dan een uiterste inleverdatum met de leerlingen af. Let op: om te kunnen beginnen aan les 3 moeten de leerlingen eerst 2 weken de tijd krijgen om het onderzoek in hun eigen omgeving uit te voeren.

2.2.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase

Fase 1. Opening

We behandelen kort het huiswerk van de vorige les opd. 5 tot en met 10. Voor antwoorden zie Les 2.2.4 Antwoorden Les 2.

Fase 2. Doel

In deze les leer je wat de begrippen voorzieningenniveau en drempelwaarde inhouden. We gaan samen kijken naar mogelijke toekomstscenario's voor jouw woonplaats. Dit doen we door een onderzoek voor te bereiden die jullie gaan uitvoeren in tweetallen.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling ken het begrip voorzieningenniveau en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kan een verband leggen tussen demografische veranderingen en het voorzieningenniveau. Daarbij wordt het begrip drempelwaarde gebruikt.
3. De leerling kan een onderzoek voorbereiden waarmee de leerling het voorzieningenniveau van een buurt/wijk in kaart kan brengen.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een klasgenoot met wie de leerling samenwerkt om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.

Fase 3. Uitleg

Bespreek stap 1 tot en met 5 van les 2 uit het leerlingenwerkboekje met de leerlingen samen.

Fase 4. Controle

Voer de eerste vraag van stap 3 klassikaal uit. Zo controleer je als docent of leerlingen de uitleg begrepen hebben en help je leerlingen op weg met het opstellen van de vragen.

Fase 5. Zelfstandige oefening

De leerlingen gaan aan de slag met het maken van stap 1 tot en met 5 van de opdrachten van les 2 uit het leerlingenwerkboekje, het doen van een onderzoek. De uitvoering van het onderzoek moet in de eigen tijd. De leerlingen zorgen dat ze de verzamelde informatie mee nemen naar de volgende les. Dit is over 2 weken.

Fase 6. Evalueren

Welke gestelde lesdoelen zijn gehaald?

De volgende (controle)vragen zou je kunnen stellen om de lesdoelen te evalueren:

1. Wie kan het begrip voorzieningenniveau omschrijven? *Leerlingen moeten in ieder geval in hun antwoord betrekken dat niet alle woonplaatsen dezelfde aantallen/soorten voorzieningen hebben. Het aantal voorzieningen en het aantal soorten voorzieningen noemen we het voorzieningenniveau.*

2. Wat is het verband tussen een krimpende inwoneraantal in een gemeente en het aantal voorzieningen? Betrek in je antwoord het begrip drempelwaarde. *Leerlingen moeten in ieder val in hun antwoord betrekken dat iedere voorziening heeft een drempelwaarde heeft om te blijven bestaan. Wordt de drempelwaarde niet meer gehaald, omdat bijv. het aantal inwoners van een gemeente afnemen, dan kan het zo zijn dat de voorziening zou moeten sluiten. Hoe minder inwoners in een gemeente, des te minder voorzieningen.*

3. Wie wil 2 interviewvragen voorlezen die jullie in tweetallen hebben geschreven?

Leerlingen eigen geschreven vragen op laten lezen.

Als leerlingen weinig reageren (vingers opsteken) noem je als docent leerlingen bij hun naam en geef je hen een kans om het goede antwoord te noemen.

Ten aanzien van de samenwerking kun je de leerlingen de doelen in kaart laten brengen door ze zelf een score te laten geven op schaal van 1 tot en met 10:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een klasgenoot met wie de leerling samenwerkt om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht. Ik geef mij zelf hiervoor een ...

Je kunt de leerlingen deze score evt. laten noteren in hun werkboekje bij de samenwerkingsdoelen van les 2.

Fase 7. Vooruitblik

Vandaag hebben we geleerd over voorzieningen, voorzieningenniveau en drempelwaarde. Ook hebben we het onderzoek voorbereid dat jullie in de komende weken gaan uitvoeren. Over 2 weken gaan we in de les werken aan de uitwerking van jullie onderzoek.

2.2.4 Antwoorden Les 2.

5. Ga naar de website: www.pbl.nl (PBL, 2012) en klik rechts op actuele onderwerpen 'krimp' zoek op wat demografische krimp inhoudt. Schrijf het antwoord op.
Het aantal inwoners en huishoudens, en door ontgroening en vergrijzing ook de potentiële beroepsbevolking (20-65 jaar), zal in steeds meer gemeenten en regio's afnemen.
6. De website noemt drie oorzaken van krimp, schrijf deze drie oorzaken op.
Demografische krimp kent grofweg drie oorzaken: (1) sociaal-culturele ontwikkelingen als individualisering en emancipatie, (2) regionaal-economische ontwikkelingen, zoals ontwikkelingen in bedrijvigheid en werkgelegenheid, en (3) planologische beslissingen, vooral ten aanzien van woningbouw. Sociaal-culturele factoren zijn vooral van invloed op het natuurlijke bevolkingsverloop van geboorte en sterfte. Regionaal-economische en planologische factoren beïnvloeden vooral migratie- en verhuisbewegingen.
7. Volgens de site zijn er in Nederland drie krimpregio's. Kleur de drie regio's op de kaart hieronder in en benoem de regio's.

8. Wat valt je op aan de ligging van de krimpregio's?
Ze liggen aan de randen (de periferie) van Nederland.
9. Geef de ligging van jullie woonplaats(en) aan op de kaart hierboven.
Eigen antwoord.
10. Ligt jouw woonplaats in een krimpregio? Ja /Nee?
Eigen antwoord.

2.3 Les 3. Uitwerken van het onderzoek

2.3.1 Benodigdheden:

- Voor iedere leerling een gekopieerd werkboekje.
- Pen.
- Computerlokaal (per leerling een computer indien mogelijk!).

Vraag leerlingen aan het begin van de les de computers op te starten, dan kunnende leerlingen direct achter de computers aan het werk als fase 5 van de les aanbreekt. We gaan er voor deze les van uit dat er in het lokaal met computers ook instructiegelegenheid is voor de docent en leerlingen, zodat leerlingen zich tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 niet achter de computer bevinden, dit zal voor veel leerlingen de concentratie verhogend werken. Mochten leerlingen de hele les toch achter een computer moeten doorbrengen, vraag leerlingen dan tijdens fase 1 tot en met 4, 6 en 7 het beeldscherm uit te drukken en de muis en het toetsenbord zo ver mogelijk weg te leggen, zodat iedere leerling voldoende werkruimte heeft om te kunnen schrijven in het werkboekje.

2.3.2 Schematische lesopbouw per fase

Fasen directe instructiemodel	Tijd	Inhoud van de fase
1. Opening/terugblik	5 min.	Openingsvraag: Wie van jullie heeft er tijdens het doen van het onderzoek nog iets bijzonders meegemaakt? Een bijzonder gesprek, een antwoord dat je verraste....
2. Doel	2 min.	Les 3. <u>Inhoudelijke lesdoelen</u> 1. De leerling kan door middel van het buurt-/wijkonderzoek antwoord geven op de vraag hoe de inwoners van de wijk het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid hiervan ervaren. 2. De leerling kan de onderzoeksinformatie verwerken tot een verslag. 3. De leerling kan naar aanleiding van het wijkonderzoek een conclusie trekken of de onderzochte wijk gevoelig is voor demografische krimp door het huidige voorzieningenniveau van de wijk. 4. De leerling kan de conclusie van hun onderzoek verwoorden in een adviesbrief voor de gemeente waarin ze het onderzoek hebben uitgevoerd. <u>Doelen ten aanzien van samenwerking:</u> 1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. 2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. 3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een medeleerling om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.
3. Uitleg	4 min.	Bespreek met de leerlingen kort de inhoud van de opdracht zoals vermeld in het leerlingenwerkboekje les 3 – Uitwerken van het onderzoek.

4. Controle	2 min.	Stel 2 controlevragen aan leerlingen om te controleren of iedereen aan het werk kan met het uitwerken van het onderzoek.
5. Zelfstandig	30 min.	Leerlingen werken in tweetallen aan de onderzoeksopdracht zoals beschreven in het werkboek.
6. Evalueren	5 min.	Welke gestelde lesdoelen op didactische en op samenwerkingsgebied zijn gehaald? Wat vond je als docent van de werkhouding van de leerlingen?
7. Afsluiten/ Vooruitblik	2 min.	Bedank de leerlingen voor hun goede inzet. Mocht de tijd in de les te kort zijn? Spreek dan een uiterste inleverdatum met de leerlingen af. Het onderzoek uitwerken wordt dan huiswerk. <i>Je kunt er als docent ook voor kiezen nog een les te besteden aan het uitwerken van het onderzoek!</i> Voor de beoordeling van het onderzoek zie Beoordelingsformulier verslag buurt-/wijkonderzoek eigen omgeving

2.3.3 Uitgeschreven lesopbouw per fase

Fase 1. Opening

Wie van jullie heeft er tijdens het doen van het onderzoek iets bijzonders meegemaakt. Een bijzonder gesprek, een antwoord dat je verraste...
Wat vonden ze leuk en waarom. Wat liep anders dan verwacht of was moeilijk?

Fase 2. Doelen benoemen

In de les gaan jullie aan de slag met het uitwerken van het onderzoek. De gegevens verzameld in les 1 en de informatie verzameld met de interviews verwerken jullie tot een verslag.

Les 3.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kan door middel van het buurt-/wijkonderzoek antwoord geven op de vraag hoe de inwoners van de wijk het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid hiervan ervaren.
2. De leerling kan de onderzoeksinformatie verwerken tot een verslag.
3. De leerling kan naar aanleiding van het wijkonderzoek een conclusie trekken of de onderzochte wijk gevoelig is voor demografische krimp door het huidige voorzieningenniveau van de wijk.
4. De leerling kan de conclusie van hun onderzoek verwoorden in een adviesbrief voor de gemeente waarin ze het onderzoek hebben uitgevoerd.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een medeleerling om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.

Fase 3. Uitleg

Voor het maken van de opdracht krijgen jullie 30 minuten. Als het in die tijd niet af is dan is het huiswerk voor de volgende les.

Jullie werken zelfstandig maar wanneer er vragen zijn, stel ze gerust.

De eisen die aan het verslag worden gesteld staan vermeld bij de opdracht.

Bespreek met de leerlingen kort de inhoud van de opdracht zoals vermeld in het leerlingenwerkboekje les 3 – Uitwerken van het onderzoek.

Let op: niet alleen de uitkomst van het onderzoek is van belang ook de manier waarop je er gekomen bent. Werk goed samen en verdeel taken.

Aan het einde van de les kunnen jullie een verband leggen tussen demografische veranderingen en het voorzieningenniveau van een wijk.

In de conclusie geven jullie antwoord op de hoofdvraag: Hoe ziet mijn wijk er in 2040 uit? Deze vraag kunnen jullie beantwoorden door de antwoorden van de deelvragen te gebruiken.

Bij KB en GT leerlingen kan het nodig zijn aandacht te geven aan het uitrekenen van de percentages als je dit in het onderzoek terug wilt zien – zie beoordelingsformulier. Dan iets ruimere tijd voor de uitleg inplannen.

Fase 4. Controle

De 2 controlevragen die je als docent zou kunnen stellen zijn:

1. Waar dient het voorwoord voor in het onderzoeksverslag?
2. Waar in je onderzoeksverslag geef je zowel antwoord op de hoofd- als de deelvragen van je onderzoek?

Fase 5. Zelfstandig werken

De leerlingen werken 30 minuten aan het uitwerken van het onderzoek.

Fase 6. Evalueren

Welke gestelde lesdoelen zijn gehaald?

De volgende (controle)vragen zou je kunnen stellen om de lesdoelen te evalueren:

1. Hoe hebben de inwoners van jouw onderzoekswijk het voorzieningenniveau ervaren?
Leerlingen eigen bevindingen laten noemen.
2. Is jullie onderzochte wijk gevoelig voor krimp door het voorzieningenniveau?
Leerlingen eigen bevindingen laten noemen.

Als leerlingen weinig reageren (vingers opsteken) noem je als docent leerlingen bij hun naam en geef je hen een kans om het goede antwoord te noemen.

Ten aanzien van de samenwerking kun je de leerlingen de doelen in kaart laten brengen door ze zelf een score te laten geven op schaal van 1 tot en met 10:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer. Ik geef mij zelf hiervoor een ...
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een medeleerling om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht. . Ik geef mij zelf hiervoor een ...

Je kunt de leerlingen deze score evt. laten noteren in hun werkboekje bij de samenwerkingsdoelen van les 3.

Fase 7. Vooruitblik

Maak duidelijke afspraken over hoe en wanneer de uitwerking van het onderzoek ingeleverd moet worden en of je als docent nog een les wilt besteden op school aan de uitwerking van het onderzoek.

3. Leerlingenmateriaal

Hoe ziet mijn wijk er in 2040 uit?

- Werkboek leerlingen -

**Lessenserie die aansluit bij het
onderwerp 'Leefbaarheid'
voor klas 3 VMBO**

Uitleg

De opbouw van de lessenserie zal als volgt zijn:

- Les 1: Wat is demografische groei of krimp?
 Een werkblad maken in tweetallen met behulp van een website en jullie eigen voorkennis (50 minuten).
- Les 2: Voorzieningen in kaart.
 Vorbereiden van een wijkonderzoek in tweetallen (100 minuten).
 Uitvoeren van het onderzoek zal plaatsvinden in je eigen tijd.
- Les 3: Verslag brengen.
 Het uitwerken van de resultaten van het wijkonderzoek in een verslag (50 minuten).

Lesdoelen

Les 1.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kent begrip demografische verandering en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kent de mogelijke oorzaken van demografische veranderingen van een gebied.
3. De leerling weet met welke demografische veranderingen zijn/haar eigen woonomgeving (of gemeente) te maken zal krijgen in de toekomst.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bijv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden.

Les 2.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kent begrip demografische verandering en kan dit begrip toepassen.
2. De leerling kent de mogelijke oorzaken van demografische veranderingen van een gebied.
3. De leerling weet met welke demografische veranderingen zijn/haar eigen woonomgeving (of gemeente) te maken zal krijgen in de toekomst.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. De leerling maakt een eerlijke taakverdeling met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt. Bijv. Betreft het computergebruik of het noteren van antwoorden.

Les 3.

Les 3.

Inhoudelijke lesdoelen

1. De leerling kan door middel van het buurt-/wijkonderzoek antwoord geven op de vraag hoe de inwoners van de wijk het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid hiervan ervaren.
2. De leerling kan de onderzoeksinformatie verwerken tot een verslag.

3. De leerling kan naar aanleiding van het wijkonderzoek een conclusie trekken of de onderzochte wijk gevoelig is voor demografische krimp door het huidige voorzieningenniveau van de wijk.
4. De leerling kan de conclusie van hun onderzoek verwoorden in een adviesbrief voor de gemeente waarin ze het onderzoek hebben uitgevoerd.

Doelen ten aanzien van samenwerking:

1. De leerling luistert geïnteresseerd naar de inbreng van de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt en laat de ander uitpraten.
2. De leerling voert samen met de klasgenoot met wie de leerling samenwerkt de taken uit en draagt bij aan een goede sfeer.
3. Tijdens het werken aan deze lessenserie leert de leerling hoe je taken kunt verdelen met een medeleerling om samen een goed verslag te maken, die voldoet aan de eisen van de opdracht.

Les 1 Demografische veranderingen

Prangende vraag

1. Hoe ziet jouw wijk er in 2040 uit?

.....

.....

.....

.....

2. Demografische ontwikkelingen

Wat hebben onderstaande afbeeldingen te maken met de demografische ontwikkelingen? Bekijk in tweetallen de afbeeldingen en verwoord wat de afbeelding te maken heeft met de demografische ontwikkelingen.

Je kunt kiezen uit onderstaande antwoorden – vul de antwoorden in de tabel op blz. 26 in.

Als je een begrip niet kent, zoek je het op in je lesboek.

- Leefbaarheid
- Individualisering
- Vergrijzing
- Hogere welvaart

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Afbeelding 3

Afbeelding 4

Afbeelding	Welke demografische verandering wordt weergegeven
Afbeelding 1	
Afbeelding 2	
Afbeelding 3	
Afbeelding 4	

3. Omschrijf jouw woonwijk in minimaal 5 zinnen:

- Gebruik daarbij in ieder geval de woorden *jongeren* en *ouderen*
- En noem 3 redenen waarom mensen in jouw woonwijk willen wonen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Kijkvragen bij film over Appingedam

A. In welke provincie ligt Appingedam?

.....

B. Is er sprake van een groei of krimp van de bevolking?

.....

C. Waaraan merken ze dat er sprake is van groei of krimp?

.....

D. Waarom verhuizen jongeren weg uit Appingedam? Noem tenminste 2 redenen:

.....

.....

Leren

5. Ga naar de website: www.pbl.nl (PBL, 2012) en klik rechts op actuele onderwerpen 'krimp' zoek op wat demografische krimp inhoudt. Schrijf het antwoord op.

.....

.....

6. De website noemt drie oorzaken van krimp, schrijf deze drie oorzaken op.

.....

.....

.....

.....

7. Volgens de site zijn er in Nederland drie krimpregio's. Kleur de drie regio's op de kaart hieronder in en benoem de regio's.

8. Wat valt je op aan de ligging van de krimpregio's?

.....

.....

9. Geef de ligging van jullie woonplaats(en) aan op de kaart hierboven.

10. Ligt jouw woonplaats in een krimpregio? Ja /Nee?

11. Ga naar de website <http://statline.cbs.nl> (CBS, 2012). Klik op 'thema' → kies 'bevolking' → 'prognose' → 'actuele prognose' → 'regionale prognose 2011-2040' → 'regionale kerncijfers 2011-2040' → klik dan op het tabblad [regio's](#) → 'gemeenten' (alfabetisch) → 'gemeenten' → vink jouw gemeente aan (let op dit hoeft niet altijd de naam van jouw woonplaats te zijn) en klik op deze button:

Gevonden? Geef antwoord op de volgende vragen:

- a) De totale bevolking is in 2015 (x1000) en in 2040 (x1000).
- b) In mijn gemeente (noem de naam) is sprake van (omcirkel het goede antwoord) groei / krimp in de toekomst.
- c) De gemeente zal namelijk met inwoners (omcirkel het goede antwoord) groeien / krimpen.
- d) Hadden jullie het antwoord van b) verwacht Ja / Nee?
Waarom wel / niet?
.....
.....
.....
- e) Het geboortecijfer in 2020 is het sterftcijfer in 2020 is, dit betekent dat de natuurlijke bevolkingsgroei op basis van geboorte- en sterftcijfers in mijn gemeente (omcirkel het goede antwoord) stijgt / daalt / gelijk blijft.
- f) De hoeveelheid vestigers uit een andere gemeenten is in 2020 en het aantal vertrekkers naar andere gemeenten zijn in 2020 Dit bevestigt ons antwoord van vraag a (omcirkel het goede antwoord) wel / niet, namelijk dat onze gemeente zal (omcirkel het goede antwoord) krimpen / groeien.
- g) Wat zijn de prognoses (*dit betekent vooruitzichten*) van de bevolkingscijfers van Nederland in 2014? Is dat meer / minder dan in 2015?
.....
Sluit dit antwoord aan bij de prognose van jouw gemeente? Ja / Nee.

Huiswerk voor les 2

Voor de volgende les moeten alle opdrachten behorend bij les 1 gemaakt zijn. Daarnaast maak je onderstaande opdracht:

Les 2 Onderzoek Leefbaarheid nu en in de toekomst

Onderzoek in je eigen wijk

In de vorige les hebben jullie geleerd wat demografische krimp is en wat de mogelijke oorzaken van demografische krimp kunnen zijn. Het lage voorzieningenniveau, of de slechte bereikbaarheid van voorzieningen k n een reden zijn dat mensen verhuizen uit een woonplaats.

In deze opdracht ga je in tweetallen een onderzoek voorbereiden naar het voorzieningenniveau van je (eigen) woonwijk. Is dit voorzieningenniveau volgens de bewoners voldoende of zijn ze hier niet tevreden over? Is het voorzieningsniveau voor de bewoners een reden om te gaan verhuizen uit de woonplaats ja of nee? Welke adviezen zou jij het gemeentebestuur willen geven om de leefbaarheid van jouw woonwijk te vergroten?

Stap 1

- Kies met elkaar welke buurt/wijk jullie willen gaan onderzoeken. De docent bespreekt met jullie of dit mogelijk is.
- Verzamel informatie over de wijk die jullie gaan onderzoeken en werk dit (in Word) op maximaal 1 A4tje uit. De informatie die je zoekt moet gaan over:
 - Aantal inwoners van de wijk (www.data.weetmeer.nl)
 - Bevolkingssamenstelling (www.data.weetmeer.nl)
 - Geschiedenis van de wijk, hoe is de wijk ontstaan, waar leende het zijn ontstaansrecht aan?
- *Tip: Sla de informatie goed op de computer op. Je hebt de gezochte informatie nodig tijdens de volgende les, wanneer je een verslag gaat maken over het onderzoek.*
Vul de informatie later aan met foto's die jullie tijdens het onderzoek in de wijk hebben gemaakt, bijvoorbeeld met behulp van jullie mobieltje of met afbeeldingen van Google Maps.

Stap 2

De hoofdvraag voor jullie onderzoek luidt: hoe ziet mijn wijk er in 2040 uit?

Een goed onderzoek is opgebouwd uit een hoofdvraag en bijbehorende deelvragen. Deze deelvragen helpen jullie om een antwoord te geven op de hoofdvraag.

Vul de volgende hoofdvraag verder in voor jullie onderzoek:

Hoe ziet (de gekozen wijk) er in 2040 uit?

Vul de volgende deelvragen verder in voor jullie onderzoek:

1. Welke voorzieningen zijn aanwezig in de buurt/wijk van de plaats
2. Vinden de bewoners van de buurt/wijk van de plaats het voorzieningenniveau voldoende?

3. Welke voorzieningen worden er door de bewoners gemist in de buurt/wijk van de plaats?
4. Hoe lang is de gemiddelde reisafstand naar een voorziening in de buurt/wijk van de plaats? En welk vervoersmiddel wordt hiervoor gebruikt?
5. Als er voorzieningen uit de wijk verdwijnen zou dat een reden kunnen zijn voor mensen om te verhuizen?
6. Welke demografische veranderingen maakt de wijk tot 2040 mee. Krimpt of groeit de bevolking? Is er sprake van vergrijzing verjonging of geen van beide? Gebruik de antwoorden uit les 1 voor het beantwoorden van deze vragen.

Stap 3

- Bereid een interview voor met maximaal 8 vragen waarmee je antwoord krijgt op de 5 deelvragen. Werk de interviewvragen uit in Word.

Let op!!! Voordat je doorgaat naar de volgende stap laat je je interviewvragen aan de docent zien. Hij/zij bepaald of de vragen goed gesteld zijn. In bijlage 2 staan tips en trucs voor het opstellen van goede interviewvragen. Lees deze eerst goed door voordat je zelf vragen gaat maken.

- Kopieer de vragenbladen 10 – 15 keer, om te gebruiken tijdens het buurtonderzoek.

Stap 4

Schrijf de hypothese. Wat denken jullie wat het antwoord op jullie hoofdvraag zal zijn? Werk dit kort uit.

Stap 5

- Spreek met elkaar een datum en tijdstip af wanneer jullie het onderzoek gaan uitvoeren. *Let op: Dit onderzoek moet je binnen 2 weken hebben uitgevoerd!*
- Waar bestaat het onderzoek uit?
 1. Tijdens het onderzoek nemen jullie de 10 – 15 interviews af bij volwassenen.
 2. Je onderzoekt welke voorzieningen er in de buurt/wijk zijn door de volgende lijst in te turven.

Voorziening	Medisch	Sport/ recreatie	Onderwijs	Winkels
Ambulance				
Apotheek				
Basisschool				
Bejaardenwoningen				
Bibliotheek				
Bioscoop				
Buurthuis				
Dansschool				
Museum				
Fitnesscentrum				
Fysiotherapeut				
Huisarts				
Sportveld				
Park				
Plantsoen				
Speeltuin				
Hangplek				
Kerk				
Kinderboerderij				
Kindercrèche				
Kunstuitleen				
Moskee				
Muziekschool				
Orthodontist				
Schouwburg				
Tandarts				
Thuiszorg				
Vmbo-school				
Stadion				
Ziekenhuis				
Supermarkt				
Slager				
Bloemenwinkel				
Groentewinkel				
Bakker				
Drogisterij				
Winkelcentrum				
Restaurant				
Cafetaria				
Honden uitlaatveldje				

- Wat hebben jullie nodig voor het onderzoek:
 - De gekopieerde vragenbladen
 - Pen om te schrijven
 - Evt. een harde ondergrond om antwoorden te kunnen noteren op de vragenbladen.
 - Turflijst met voorzieningen
 - Fototoestel/mobieltje om foto's te maken

Les 3. Uitwerken van het onderzoek

Jullie hebben de volgende informatie tijdens het onderzoek verzameld:

1. Informatie over de wijk wat jullie hebben opgeslagen op jullie computer.
2. Turflijst met de voorzieningen van de buurt/wijk.
3. Antwoorden op minsten 10 en maximaal 15 interviews.
4. Foto's die genomen zijn in de buurt/wijk van jullie onderzoek.

Deze les werken jullie aan de uitwerking van jullie onderzoek. De uitwerking zal plaatsvinden in de vorm van een verslag.

Bouw het verslag als volgt op:

4. Voorpagina met:
 - Titel van het onderzoek
 - Foto van de wijk
 - De namen van jullie
 - De naam van jullie docent
 - De inleverdatum.
5. Voorwoord. Hierin vermelden jullie wat de lezer kan lezen in jullie verslag en wat is de aanleiding van jullie onderzoek?
6. Inhoudsopgave.
7. Het benoemen van de hoofdvraag en alle deelvragen
8. Hypothese.
9. Algemene informatie over jullie buurt/wijk. Dit hebben jullie al uitgewerkt in de vorige les bij stap 1.
Plaats hier ook foto's of afbeeldingen bij.
10. Geef antwoord op de deelvragen. Gebruik hiervoor de antwoorden van de interviews. Gebruik voor iedere deelvraag een nieuw hoofdstuk in je verslag.
Verplicht voor KB en GT: Werk de antwoorden van de deelvragen uit in tabellen/diagrammen. Gebruik hiervoor alle interviews die jullie afgenomen hebben als 100%.
11. Conclusie. Geef antwoord op de hoofdvraag. Klopt jullie hypothese? Verwerk in je conclusie zowel de demografie als het voorzieningenniveau. Om goed antwoord te geven op de hoofdvraag gebruik je de antwoorden op de deelvragen.
12. Advies aan de gemeente van jullie onderzochte buurt/wijk. Wat adviseren jullie de gemeente te doen om leefbaarheid van de wijk te verbeteren.
13. Logboek. Omschrijf hoe jullie de taken verdeeld hebben. Wat ging goed in de samenwerking en wat kan beter?

Lay-outeisen

Zorg dat voor een nette lay-out. Gebruik steeds hetzelfde lettertype (*niet groter dan lettertype 11!*) en lever het verslag in een mapje in.

Beoordelingsformulier verslag buurt- /wijkonderzoek eigen omgeving

Aandachtspunten	Opmerkingen	Punten	Behaalde punten
Voorpagina compleet met: ▪ Titel van het onderzoek ▪ Foto van de wijk ▪ De namen van jullie ▪ De naam van jullie docent ▪ De inleverdatum.		5	
Voorwoord		5	
Inhoudsopgave		2	
Benoemen hoofdvraag en deelvragen		3	
Hypothese		5	
Algemene informatie over de buurt/wijk, voorzien van afbeeldingen		5	
Interviewvragen		5	
Antwoorden op de deelvragen		30	
Conclusie		10	
Advies aan de gemeente		5	
Evt. tabellen en diagrammen (verplicht voor KB en GT)		20	
Logboek		5	
Lay-out		5	
	Totaal aantal punten BB	80	
	Totaal aantal punten KB en GT	100	
	Totaal aantal punten : 80 x 10 = eindcijfer BB.		
	Totaal aantal punten : 10 = eindcijfer KB en GT		

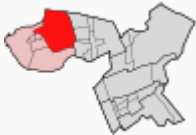
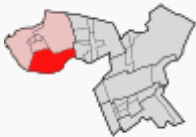
Informatiebronnen voor onderzoek

Bijlage 1. Indeling wijken gemeente Twenterand.

Maak een keuze uit onderstaande wijken. Let op: elke wijk kan maar 1x gekozen worden. Voor in de klas hangt een intekenlijst waarop je kunt aangeven welke wijk je gekozen hebt.

CBS-buurtcode	Buurtnaam	Inwonertal	Ligging
BU17000000	Centrum-Vriezenveen	2400	 Wijk 06 Huisvesten Sluis Buurt 06 Centrum-Vriezenveen
BU17000001	Midden	680	 Wijk 06 Huisvesten Sluis Buurt 06 Midden
BU17000002	Oosteinde en Slot	1070	 Wijk 06 Huisvesten Sluis Buurt 06 Oosteinde en Slot
BU17000003	Westeinde	1060	 Wijk 06 Huisvesten Sluis Buurt 06 Westeinde
BU17000004	West ten oosten Kanaal	240	 Wijk 06 Huisvesten Sluis Buurt 06 West ten oosten Kanaal

CBS- buurtcode	Buurtnaam	Inwonertal	Ligging
BU17000005	West ten westen Kanaal	900	
BU17000201	Westerhaar-West	2160	
BU17000300	Den Ham	1650	
BU17000301	't Sumpel	460	
BU17000302	Broekmaten	1770	
BU17000307	Buurtschap Meer	500	

CBS- buurtcode	Buurtnaam	Inwonertal	Ligging
BU17000308	Buurtschap Magele	1020	 Wijk 03 Krommeboom Buurt 08 Buurtschap Magele
BU17000309	Buurtschap Linde	440	 Wijk 03 Krommeboom Buurt 09 Buurtschap Linde
BU17000400	Vroomshoop-Oost	2260	 Wijk 04 Vroomshoop Buurt 01 Vroomshoop-Oost
BU17000401	Geerdijk-West	230	 Wijk 04 Vroomshoop Buurt 02 Geerdijk-West
BU17000402	Geerdijk-Oost	370	 Wijk 04 Vroomshoop Buurt 03 Geerdijk-Oost
BU17000403	Vroomshoop-West	3070	 Wijk 03 Vroomshoop Buurt 02 Vroomshoop-West

CBS- buurtcode	Buurtnaam	Inwonertal	Ligging
BU17000404	Beter Wonen	1740	
BU17000405	Nieuwoord	1300	

Bijlage 2 Opbouw van een interview

Inleiding

Stel jezelf voor aan de geïnterviewde. Leg uit wat jouw doel is en waarom je dit onderzoek doet.

Middenstuk

De interviewer stelt de vragen:

- Start met een aantal korte vragen om het onderwerp duidelijk te maken.
- Stel daarna meer open vragen om naar een mening van de geïnterviewde te vragen.
- Als je als interviewer niet tevreden bent over een antwoord, stel dan een doorvraag. Bijvoorbeeld als ik u goed begrijp dan zegt u.... of: klopt het dat u zojuist aangaf dat...

Voorbeelden van doorvragen zijn:

- Kunt u daar een voorbeeld van geven?
- Hoe bedoelt u dat precies?
- Kunt u dat uitleggen?
- Wilt u uw antwoord toelichten?
- Wat zijn de oorzaken daarvan?
- Welke argumenten had u daarvoor?
- Waarom hebt u dat gedaan?

- Zorg voor samenhang tussen de vragen zodoende loopt het gesprek soepel en dat is prettig voor zowel de interviewer als de geïnterviewde. Als je een nieuw onderwerp start geef dit dan duidelijk aan bijvoorbeeld: tot zover is alles me duidelijk over... ik wil u nu iets vragen over...

Slot

Vat het gesprek nog even kort samen, Mocht jij de geïnterviewde verkeerd begrepen hebben dan komt dat nu nog aan het licht en kan het opgelost worden. Trek alleen als het kan een conclusie.

Bedank de geïnterviewde voor zijn/haar tijd en inzet.

Tips

1. Probeer de geïnterviewde geen mening op te dringen.
bijv. Vindt u het hier ook zo saai? Er is hier niets te doen he?
2. Stel nooit twee vragen tegelijk.
bijv. Houd je van drop en hoeveel drop eet je dan per dag?
3. Voorkom zogenaamde ja/nee-vragen.
bijv. Vind jij....hebt u.....denk je...?
4. Stel geen ingewikkelde of te vage vragen aan de geïnterviewde.
bijv. Wat voor verhalen lees je in elk geval niet als je niet weet wat je moet doen?
5. Begin je vraag niet elke keer met dezelfde vraagwoord, maar wissel af.
bijv. 4x een wat-vraag, maar wissel wat, hoe, waarom vragen af.

4. Bronnenlijst

- Baarda D.B. & Goede de. (1999). *Methoden en Technieken*. Houten: Stenfert Kroese
- Brinke, W. ten. (2005). *De Geo 3/4 Vmbo-KGT leefbaarheid en zorg in stedelijke en landelijke gebieden / druk 2*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff
- Brinke, W. ten. (2003). *De GEO basisboek*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff
- CBS. (2012). *CBS Statline*. Opgeroepen op december 29, 2012, van <http://statline.cbs.nl>
- College van examens. (2010). *Syllabus eindexamen Aardrijkskunde VMBO examen 2012*. Utrecht: College van Examens.
- Dubbeldam, B.W. & Verhagen, E. (2013). *Klaar voor Krimp? Hoe de gemeente Hellendoorn reageert op krimp*.
- Gen, Y. (Regisseur). (2011). *Krimp in Appingedam* [Film].
- PBL. (2012). *PBL*. Opgeroepen op december 29, 2012, van www.pbl.nl
- Provincie Flevoland (2011). Onderzoek naar voorzieningenniveau Flevoland. 20-3-2013 http://www.flevoland.nl/nieuws/persvoorlichting/persberichten/persarchief/voorzieningen_niveau-stijg/onderzoek_voorzieningenniveau.pdf
- Taylor, L. (2012) *Key concepts and medium term planning*. Cambridge: University of Cambridge